

Daži krājuma komplektēšanas aspekti: Tukuma muzeja piemērs

A Few Aspects of Collecting: Example of the Tukums Museum

Agrita Ozola

Tukuma muzejs, Harmonijas iela 7, Tukums, LV-3101
E-pasts: agrita.ozola@tukumamuzejs.lv

Muzeji kā sociālas institūcijas mainās atbilstoši sabiedrības vēlmēm un vajadzībām. Muzeju praksē jeb muzeogrāfijā mūsdienās attīstās tādas tendences kā aktīva sabiedrības grupu līdzdalība ne tikai muzeja izglītojošajā darbā, bet arī krājuma komplektēšanā. Līdzdalības pieeja ir viena no tendencēm mūsdienu muzeju praksē, kas atspoguļo muzeju attieksmi pret norisēm sabiedrībā un rosina pārmaiņas arī to profesionālajā darbībā. Līdzdalības pieeja parasti tiek praktizēta muzeju izglītojošajā darbā, bet to var izmantot arī krājuma darbā, kolekciju papildināšanai.

Muzeja krājums ir materiālo un nemateriālo priekšmetu kopums, kas atrodas muzejā, ir savākts un atlasīts, klasificēts un uzglabāts atbilstošos apstākļos, lai nodrošinātu tā pieejamību. Muzeja krājuma dažādo priekšmetu grupas veido relatīvi saistītu un viendabīgu kopumu, kas ir ne tikai katra muzeja darba avots, bet arī krājuma papildināšanas un izpētes darba rezultāts, turklāt tas ir izmantojams kā līdzeklis citu muzeja funkciju veikšanai, kā arī sociālās lomas realizācijai. Izmantojot dažus Tukuma muzeja piemērus, autore pievēršas jautājumam par sabiedrības līdzdalības iespējām mērķtiecīgā krājuma komplektēšanā un tās nozīmi muzeja sociālās lomas realizācijā.

Atslēgvārdi: muzejs, muzeoloģija, kolekcijas, pieejamība, līdzdalība.

Krājuma komplektēšanas nozīme muzejā

Krājuma komplektēšana muzejā ir cieši saistīta ar izpratni par kolekcionēšanu. Kolekcionēšanas paradigmas cilvēces pastāvēšanas vēsturē ir mainījušās, izejot vairākas secīgas attīstības stadijas no arhaiskās *dārgumu* uzkrāšanas klasiskajā pasaulē līdz pat postmodernismam. Britu muzeoloģe Sūzena M. Pīrsa (*Susen M. Pierce*), kas muzeju darbības teorijai un praksei veltījusi daudzas zinātniskas publikācijas, krājuma komplektēšanas un interpretācijas jautājumu ir izcēlusi kā īpaši nozīmīgu. Pēc viņas domām, muzejiskās domas un institūcijas attīstībā vislielākā ietekme bijusi modernajai kolekcionēšanas paradigmai, kuras agrīnajā posmā (16.–17. gs.) attīstījās krāšanas tradīcija un radās pirmie modernie muzeji. Tie kļuva arvien populārāki

kolekcionēšanas klasiskā modernisma periodā (18. gs.), kad uzsvars tika likts uz priekšmetu identificēšanu un klasifikāciju. Visstraujāko attīstību muzeji piedzīvoja 19. un 20. gadsimtā, kad kolekcionēšanas paradigmā ienāca materiālās vērtības un sociālā dimensija. Postmodernā sabiedrība, kurā mēs šobrīd dzīvojam, turpina iepriekš iesākto, bet *redz sevi pretējas epistēmas ietvaros, kas tai liek apgāzt iepriekš pieņemtās attieksmes un patiesības* [24, 50. lpp.]. Tas nozīmē arī iepriekš definēto vērtību pārvērtēšanu. Katra no šīm paradigmām eiropēiskajā kultūras izpratnē ir cieši saistīta ar attiecīgā laikmeta domāšanas veidu un ir devusi priekšroku šķirošanai un valdošās kārtas vērtību izcelšanai. Mūsdienu nošķirums starp mākslas, dabas un vēstures profila muzejiem sakņojas klasiskā modernisma periodā, kad izveidojās identificējošais un klasificējošais nošķirums starp artefaktiem, naturālījam un vēsturiskajiem priekšmetiem.

Latvijas muzeju vēsturē atspoguļojas visas kolekcionēšanas paradigmas. Baltijā pirmais muzejs ir dibināts 1773. gadā, kad Rīgas pilsētas rāte pieņēma ārsta Nikolausa Himzela (*Nikolaus von Himsel*, 1729–1764) novēlēto kolekciju un nolēma to padarīt publiski pieejamu. Atbilstoši laikmeta kolekcionēšanas un katalogizācijas praksei Himzela kolekcija 1891. gadā tika sadalīta: vēsturiskie priekšmeti un daļa artefaktu palika Doma muzejā un glabājas tagadējā Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā, naturāliju kolekcija kļuva par pamatu tagadējam Latvijas Nacionālajam dabas muzejam, daļa mākslas darbu nonāca Rīgas pilsētas mākslas muzejā [25], kura kolekcijas ir pārmantojis Latvijas Nacionālā mākslas muzeja sastāvā esošais muzejs “Rīgas Birža”. Sadalot Himzela kolekciju, tika iezīmēta virzība uz muzeju profilēšanu.

Muzejiskās domas attīstību tagadējās Latvijas un Igaunijas teritorijā aizsāka un veicināja Baltijas vāciešu inteliģence, veidojot privātas kolekcijas un pirmos publiski pieejamos muzejus. 19. gadsimta pēdējā trešdaļā kultūras dzīvē arvien nozīmīgāku lomu ieguva Rīgas Latviešu biedrība, organizējot materiālās un nemateriālās kultūras liecību uzkrāšanu. Pagrieziena punktu šajā procesā iezīmēja Latviešu etnogrāfiskā izstāde Rīgā 1896. gadā, kas radīja priekšnoteikumus vairāku nozīmīgu muzeju dibināšanai. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja, Rakstniecības un mūzikas muzeja, Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja, Latvijas Kara muzeja izveidošana apliecina latviešu inteliģences vēlmi stiprināt nacionālo pašapziņu. Līdzīgi centieni neatkarīgajā Latvijā bija vērojami arī Liepājā, Cēsīs, Valmierā, Ventspilī, Kuldīgā, kur vietējās sabiedrības iniciatīvas grupas veidoja kolekcijas un muzejus, formulēja kolekciju papildināšanas un saglabāšanas pamatprincipus [25].

Tukuma muzejs dibināts kā Tukuma pilsētas mākslas muzejs 1935. gadā, un tas bija pirmais mākslas muzejs ārpus Rīgas. Pati muzeja dibināšana notika, pateicoties māksliniekam Leonīdam Āriņam (1907–1991) un viņa dāvinājumam pilsētai – 50 mākslas darbu kolekcijai [17]. Dāvināšanas tradīcija ir turpināta visā muzeja pastāvēšanas vēsturē. Lielākā daļa muzeja krājuma priekšmetu ir dāvinājumi. Muzeja pirmsākumos tas komplektējies tikai priekšmetus ar izcilu estētisku vērtību, lai veidotu pārskatu par modernās mākslas izcilākajiem māksliniekiem Latvijā, bet 20. gs. 40. gados krājumā iekļauti arī zinātniski vērtīgi kultūrvēsturiski priekšmeti, kam draudēja bojāeja kara laika postījumu dēļ. Padomju okupācijas periodā muzejs ieguva arī novadpētniecības profilu.

Padomju okupācijas laikā līdz ar varas iestāžu konsekventi realizēto muzeju darbības ideoloģizāciju Latvijas muzeji piedzīvoja spēcīgu t. s. krievu muzeju skolas ietekmi, tāpēc liela uzmanība tika pievērsta muzeju pētnieciskā darba metodikai un krājuma zinātniskajai inventarizācijai jeb katalogizācijai [16].

Pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas Latvijā sākās intensīvs muzeju vērtēšanas un jaunu meklējumu process, kurā liela uzmanība pievērsta muzeju lomas definēšanai pasaulē aktuālo tendenču kontekstā. Kā norāda ievērojamākie kanādiešu muzeologi Mišels Kotē (*Michel Côté*), Lizete Ferera (*Lisette Ferera*), arī Dankans Fergusonss Kamerons (*Duncan Ferguson Cameron*), 20. gadsimta beigās visā pasaulē sākās pārmaiņu procesi, kas rosināja muzejus meklēt jaunas pieejas savā darbībā, sekojot liberāla, demokrātiska, humanitāra, egalitāra muzeja ideālam [5].

Pāreja uz jauno muzeju paradīgu būtiski ir ietekmējusi arī izpratni par kolekcionēšanu un muzeju krājuma papildināšanas principiem Latvijā. Pārmaiņu procesu ir veicinājis muzeju akreditācijas process, kas Latvijā aizsākās 1999. gadā ar Tukuma muzeju. Akreditācijas pamatprincipi ir formulēti, pētot Amerikas Muzeju asociācijas, Lielbritānijas un citu Eiropas valstu pieredzi. Galvenais kritērijs ir konkrētā muzeja darbības atbilstība formulētajai misijai jeb virsuzdevumam. Krājuma komplektēšana un saglabāšana ir muzeja pamatfunkcija, kam pievērsta vislielākā uzmanība. Pavisam vienkārši krājuma komplektēšanas būtību formulējis akreditācijas procesa virzītājs *Dr. philol.* Jānis Garjāns: “katram muzejam vajadzētu profesionāli apzināties, kā un kāpēc katrā muzejā veidojas Nacionālais muzeju krājums.” [4]

Tukuma muzejs ir pašvaldības muzejs, kas kopš 1958. gada pilda reģionāla muzeja funkcijas, ne tikai papildinot artefaktu, bet arī veidojot vēsturisko priekšmetu krājumu par Tukuma rajona/novada teritoriju, to pētot, prezentējot un interpretējot. Kopš 1991. gada muzejs specializējas kultūrvides attīstības jautājumos. Tā krājums ietver mākslas priekšmetus un kultūrvēsturiski nozīmīgus priekšmetus – gan rakstisko, gan tēlojošo, gan arī lietisko priekšmetu grupas [21].

Laika gaitā izstrādāti arvien precīzāki kritēriji priekšmetu iekļaušanai Tukuma muzeja krājumā. Kopš 1999. gada, kad muzejs akreditēts, krājuma saglabāšanas politikā uzskaitīti šādi kritēriji: atbilstība muzeja misijai, vēsturiski veidojušos kolekciju principiem, muzejisko priekšmetu atlases principiem, kvalitātes sistēmai, priekšmetu klasifikācijas sistēmai, hronoloģiskajam iedalījumam utt. [23]. Atlasot priekšmetus, tiek izmantoti atlases kritēriji: vai priekšmets atbilst muzeja krājuma veidošanas mērķiem un kādai kolekcijai, vai priekšmets ir tik īpašs, ka tā iegādei jādod priekšroka, vai iegūtā priekšmeta saglabāšanai ir nepieciešamie apstākļi, vai priekšmets tiks izmantots tuvākā nākotnē, vai priekšmeta saglabāšana prasīs lielus izdevumus nākotnē utt. [23].

Katrā akreditētā muzejā, tostarp Tukuma muzejā, ir izstrādāts dokuments, krājuma saglabāšanas politika, kurā ir noteiktas visas procedūras un kritēriji muzeja krājuma pārvaldīšanā. Krājuma priekšmetu dokumentēšanas un klasifikācijas sistēma tiek veidota tā, lai atspoguļotu sakarības starp dažādiem krājuma priekšmetiem un tie būtu viegli atrodamā. Muzeju prakse krājuma saglabāšanas jomā ir visai detalizēti reglamentēta, bet savas darbības teorētisko pamatojumu katrs muzejs izstrādā pats, ņemot vērā krājuma saturu un apjomu, muzeja virsuzdevumu

un izvirzītos mērķus, kā arī sasniedzamos rezultātus. Kā atzīst franču muzeologi Andrē Devalē (*André Desvallées*) un Fransuā Meress (*François Mairesse*), muzeja krājuma komplektēšana ir viens no muzeja darbības pamatelementiem, kas ietver to priekšnoteikumu kopumu, kuru rezultātā nemateriālais un materiālais mantojums nonāk muzejā [10].

Atbilstoši Starptautiskās Muzeju padomes (*International Council of Museums, ICOM*) Muzeju ētikas kodeksam muzeja pienākums ir izveidot, saglabāt un pilnveidot savu krājumu, dodot ieguldījumu dabas, kultūras un zinātnes mantojuma saglabāšanā [5]. Praksē katrs muzejs, tostarp arī Tukuma muzejs, kas ir ICOM institucionālais biedrs, ik dienas risina jautājumus, kas saistīti ar krājuma saglabāšanu. Muzeoloģijā termins “saglabāšana” ietver visas darbības, kas saistītas ar priekšmeta nonākšanu muzejā: komplektēšanu, uzskaiti, katalogizēšanu, novietošanu glabātuvē, konservāciju un arī restaurāciju. Andrē Devalē un Fransuā Meress uzskata, ka krājuma saglabāšanas funkcija ir muzeālās darbības pamatā un tai muzeja attīstībā ir izšķiroša nozīme [10]. Viņi uzsver, ka muzeja krājums nosaka muzeja misiju un ka muzeja loma sabiedrībā ir vistiešākā veidā atkarīga no tā, kādi ir krājuma komplektēšanas mērķi un galvenie principi.

Tukuma muzeja krājuma komplektēšanā izvirzīti trīs galvenie mērķi: augstvērtīgas Latvijas modernās mākslas kolekcijas uzturēšana un papildināšana, lai radītu priekšstatu par mākslas norisēm un sasniegumiem 20. gadsimtā; 2) Latvijas muižu kungu māju interjera kultūras un zudušo mākslas vērtību identificēšana, saglabāšana un interpretēšana muzeāliem līdzekļiem; 3) Ziemeļaustrumkurzemei tipiska materiālā un nemateriālā mantojuma dokumentēšana un izpēte, lai uzturētu, restaurētu un popularizētu reģionam raksturīgus kultūrvides objektus [23]. Trīs atšķirīgos krājuma komplektēšanas virzienus nosaka Tukuma muzeja kā institūcijas raksturs. Tā sastāvā ir pavisam septiņi dažādi muzeji: Tukuma Mākslas muzejs, Pastariņa muzejs, Tukuma mākslas galerija “Durvis”, Tukuma Audēju darbnīca, Durbes pils muzejs, Tukuma pilsētas vēstures muzejs “Pils tornis” un Džūkstes Pasaku muzejs. Tukuma muzeja krājumā 2021. gada sākumā bija vairāk nekā 97 000 priekšmetu, kas ietver gan rakstisko, gan tēlojošo, gan arī lietisko priekšmetu grupas [22]. Kaut arī krājums tiek papildināts ar kultūrvēsturiski nozīmīgiem priekšmetiem, īpašu uzmanību pievēršot to mākslinieciskajai vērtībai, muzejs lielu vērību veltījis stereotipisku priekšstatu mainīšanai, izmantojot mūsdienu komplektēšanu.

Analizējot Latvijas muzeju akreditācijas pirmās desmitgades dokumentus (1999–2008), tostarp krājuma veidošanas politikas, Ilze Knoka nonākusi pie secinājuma, ka kopumā muzeju krājumu komplektēšanas darbs ir vērtējams kritiski. Viena no tēmām, kurā viņa saredz Latvijas muzeju vājumu, ir saistīta ar nesenās pagātnes liecību dokumentēšanu. I. Knoka norāda, ka Latvijas muzeji izvairās komplektēt nesenās pagātnes liecības un ilustrēt sabiedrībai sapīgas tēmas un stāstus, atspoguļot mūsdienu sociālās problēmas [6].

Desmit gadus pēc I. Knokas publikācijas Daina Auziņa arī pievērsusies nesenās pagātnes jeb mūsdienu kolekcionēšanai – tādu priekšmetu, stāstu un materiālās kultūras liecību komplektēšanai, kas atspoguļo neseno pagātņi un šodienu. Salīdzinot atsevišķu Eiropas muzeju un Latvijas muzeju centienus dokumentēt aktuālus

sociālpolitiskus notikumus, piemēram, komplektēt priekšmetus un stāstus, kas ilustrē pandēmijas laiku, D. Auziņa piefiksējusi muzeju spēju veidot partnerības. Viņa atzīst, ka mūsdienu komplektēšanā Latvijas muzejiem ir jāspēj definēt *skaidru fokusu*, kas iegūstams krājumā esošo artefaktu analīzes un jaunu partnerību veidošanas procesā [1; 2]. Mūsdienu, bet ne tikai kolekcionēšanas politikā Jānis Garjāns izceļ muzeja vēstījumu, kurā liela nozīme ir konkrētajam priekšmetam, tā *biogrāfijai* un *stāstam*, ko tas spēj ilustrēt [4].

S. M. Pīrsa [23] argumentē, ka muzeja priekšmets uztverams kā fiziskās pasaules sastāvdaļa, kas sociālu (kultūras) procesu rezultātā pārtapis artefaktā, bet to var uztvert arī kā zīmi vai simbolu, kas rada kategorijas un glabā vēstījumu. Viņa uzsver, ka katram priekšmetam piemīt sava nozīme, jo katram priekšmetam indivīds/kopiena piedēvē morālu un materiālu vērtību kā individuālās/kopīgās pieredzes izteicēju [24]. Savukārt Pīters van Menšs (*Peter van Mensch*) un Leontīne Meijere-van Menša (*Léontine Meijer-van Mensch*) savā grāmatā par jaunajām tendencēm muzeoloģijā [9] norāda, ka krājumu veido muzeja priekšmeti jeb artefakti, bet arī pats krājums var tikt uztverts kā artefakts, kā tāda kultūras procesa sastāvdaļa, kura rezultātā tiek formulētas vērtības un to nozīmes.

Vēsturiskās atbilstības princips

Tukuma muzeja sastāvā esošā Durbes pils ir objekts, kas muzeja organizētās restaurācijas un interjera priekšmetu, tostarp mākslinieciski vērtīgu, komplektēšanas rezultātā jau ir uztverams kā artefakts – valsts nozīmes arhitektūras piemineklis ar interjera priekšmetu, tostarp mākslas darbu, kolekciju, kurā jau ir vairāk nekā 1300 artefaktu [22]. Durbes pils būvēta kā vienas ģimenes mājvieta, bet pirms nodošanas Tukuma muzejam tā ilgstoši izmantota kā atpūtas un ārstniecības iestāde (1928–1991). Pils atjaunošanas procesā muzeju atbalstīja gan rajona pašvaldība, gan mākslinieki, mākslas zinātnieki un pieminekļu aizsardzības speciālisti, gan arī uzņēmumu pārstāvji un daudzi novadnieki, tostarp ievērojamu vācbaltu dzimtu pēcnācēji [14]. Saņemot tik aktīvu atbalstu, bija iespējams izveidot arī tādu interjera priekšmetu kolekciju, kas rada samērā pilnīgu priekšstatu par zaudētajām mākslas vērtībām un tipiskas Kurzemes kungu mājas iekārtojumu 19./20. gadsimta mijā [21]. Attīstot šo muzeju, kas atrodas kultūrvēsturiski nozīmīgā vietā un ir saistīts ar izcilām vēsturiskām personībām, muzeja darbinieki precizēja krājuma komplektēšanas stratēģiju, izceļot krājuma priekšmetu kultūrvēsturiskās nozīmības kritēriju un māksliniecisko vērtību. Lai sastādītu krājuma komplektēšanas plānu, tika pētītas muzeja krājuma kolekcijas, arhīvu dokumenti un literatūra, meklētas Durbes pils interjeru fotogrāfijas un analogisku piļu attēli, organizētas pētnieciskas ekspedīcijas un pierakstīti un analizēti dzīvesstāsti [13].

Komplektējot priekšmetus Durbes pils ekspozīcijai, muzeja galvenais uzdevums bija iegūt tāds priekšmetus, kas telpiski iekļaujas 19. gs. beigu / 20. gs. sākuma kungu mājas interjerā, kurš atbilst tās īpašnieku uzskatiem un dzīvesveidam. Konsultējoties ar mākslas vēsturniekiem Daini Bruģi un Inu Līni, muzeja

darbinieki rūpīgi izvērtēja muzejā jau esošos priekšmetus un tos restaurēja [20]. Kolekcija tika papildināta iepirkumu un arī dāvinājumu veidā. Piemēram, Gerda Kola (*Gerda Kohl*) dāvināja vācbaltu mākslinieka Zigrīda Aleksandra Bilenšteina (*Siegfried Alexander Bielenstein*, 1869–1949) trīs gleznas, no kurām viena – “Piecas avis” –, iespējams, bijusi eksponēta pirmajā mākslas izstādē Tukumā 1905. gadā. Kā prioritāte Tukuma muzeja krājuma politikā ir uzsvēta priekšmetu ieguve, lai tos eksponētu vēsturiskos apstākļos, kas ir līdzīgi to izcelsmes vietai. Telpiskās saderības princips ir viens no būtiskākajiem principiem, ko muzejs formulēja, komplektējot kolekcijas vēsturisko ēku interjeriem vai vēsturisko personību ekspozīcijām, tostarp Durbes pilij. Tas nozīmē, ka ļoti rūpīgi tiek izvērtēta priekšmetu atbilstība vēsturiskajam laikposmam, laikmeta garam, citu priekšmetu stilistikai, funkcijai; tiek vērtēts arī priekšmeta potenciāls un atbilstība kolekcijai, nozīme apmeklētāju izglītošanā un pieredzes bagātināšanā, kā arī spēja ilustrēt pils iemītnieku stāstu un rosināt līdzpārdzīvojumu apmeklētājos.

Durbes pils ekspozīcijas tapšanā nozīmīga bija aktīva partnerība ar vairākiem Latvijas muzejiem, kas neliedza padomu un dalījās ar sava krājuma priekšmetiem. Cieša sadarbība bija ar Rundāles pils ilggadējo direktoru Imantu Lancmani, kurš formulējis krājuma komplektēšanas pieeju šādi: “Rundāles pils interjera tagadējais veidols tapis, autentiskās telpas papildinot ar jaunizveidotām muzeja kolekcijām, kuru atlases un izstādīšanas veids savukārt pakļauts un pieskaņots telpu vēsturiskajai funkcijai, sienu izmēram, kolorītam, stilistikai un pat hercoga Ernsta Johana un Pētera gaumei un mākslas kolekciju raksturam.” [7] Atšķirībā no Rundāles pils vēsturiskā interjera ekspozīcijas, kas ilustrē Kurzemes un Zemgales hercogistes augstākā līmeņa aristokrātijas dzīvesveidu 18. gadsimtā, Durbes pils rada priekšstatu par tipisku kungu māju 19./20. gadsimta mijā un ar fon der Reku (*von der Recke*) dzimtas piemēru aktualizē vācbaltu kultūras mantojuma nozīmību mūsdienu kultūrtelpā.

Līdzīga pieeja lietota arī Cēsu Jaunajā pilī, kur atsevišķās telpās izmantoti vispārīgi telpu iekārtojuma principi, jo par pils iekštelpu izskatu tiešas ziņas nav saglabājušās. Kā atzīst mākslas zinātnieks Dainis Bruģis, Cēsu Jaunās pils atjaunošanas procesā izmantota diferencēta pieeja; rūpīgas pētniecības gaitā rekonstruēta interjera apdare un izgatavotas attiecīgās telpas stilistikai atbilstošu oriģinālu kopijas, bet ekspozīcijā izmantoti muzeja krājumā esoši vēsturiski priekšmeti, kas saistīti ar Cēsīm, piemēram, mākslinieka Kārļa Johansona (1892–1929) terakotas skulptūra “Lāokonta galva” [2]. Cēsu Vēstures un mākslas muzejs krājuma papildināšanā iesaista vietējos iedzīvotājus.

Turaidas muižas kompleksā esošās pārvaldnieka vecās dzīvojamās mājas restaurācijā un ekspozīcijā vēsturiskās atbilstības pieeja realizēta pilnībā. Ēkas interjera ekspozīcija iekārtota atbilstoši laikam, kad tajā dzīvoja un saimniekoja muižas pārvaldnieka Karla Reicberga (1791–1870) ģimene, un tas bija iespējams tikai tādēļ, ka muzejs īpašu uzmanību pievērsis vēsturiski atbilstošu priekšmetu kolekcionēšanai. Ekspozīcijas autori Ina Līne un Dainis Bruģis atzīst, ka “Vecā pārvaldnieka mājas izpēte un atjaunošana mainījusi līdz tam muzejā ierastās ēku vēsturiskās identitātes izzināšanas robežas un iezīmējusi jaunu, dziļāku un jau daudz skrupulozāku pieeju šīs identitātes saglabāšanā” [8; 9].

Teorētiskajā muzeoloģijā, kas tiek dēvēta gan par sociālo zinātņi [26], gan par muzeju, arī muzeālās jomas filozofiju, svarīgs ir nevis muzeja pats krājuma saglabāšanas process un tā vadīšana, bet gan jautājums par konkrētu muzeju vērtību ietekmi uz sabiedrības apziņu. Pēc čehu/slovāku muzeologa, teorētiskās muzeoloģijas pamatlicēja Z. Z. Stranska (*Zbynek Z. Stransky*) domām, būtiska nozīme ir nevis paša priekšmeta vērtībai un veidam, kā ar to darboties, bet gan objekta-subjekta attiecībām, tātad priekšmeta un muzeja darbinieka un/vai priekšmeta un tā skatītāja/izmantotāja attieksmei pret objektu jeb muzeja priekšmetu [26]. Viņš arī uzsver, ka ikviens muzeja priekšmets atspoguļo attiecības starp cilvēku un materiālo pasauli. Specifisko cilvēka attieksmi pret īstenību, kuras rezultātā priekšmets nonāk muzejā, Stranskis dēvē par muzealizāciju. Kā uzsver Devalē un Meress, no muzeoloģiskā skatpunkta muzealizācija ir darbība, kas tiecas fiziski un konceptuāli izņemt priekšmetu no tā izcelsmes vietas un piešķirt tam muzeja priekšmeta statusu, pārveidojot par muzeāliju. Muzealizācija ir zinātnisks process, kas ietver visas muzeja funkcijas, tostarp iekļaušanu krājumā jeb komplektēšanu [10], un tas ir muzeoloģijas pētniecības lokā.

S. M. Pīrsa argumentē, ka krājuma komplektēšanas process pēc būtības ir sa režģīts objekta-subjekta attiecību modelis, kas ietver arī daudzveidīgas subjekta un plašākas sabiedrības savstarpējās saites, kuras atkarīgas no katra cilvēka privātās pieredzes. Materiāli simboli, no vienas puses, ienes sociālajā pasaulē privāto pieredzi, kas saistīta ar muzeja darbinieku, muzeja apmeklētāju un priekšmeta darinātāju/lietotāju, bet, no otras puses, ienes arī sociālo aspektu katra privātajā pasaulē, jo katrs priekšmets ir saistīts ar kādu konkrētu laikposmu, procesu, cilvēkiem vai cilvēku grupu, tādējādi rosinot emocionālu attieksmi un radot līdzpārdzīvojumu. Viņa uzsver, ka sakarības, kas darbojas sociālajā jomā, lielā mērā atbilst konstrukcijām indivīda prātā. Veidojot kolekcijas, cilvēki identificējas ar savām kolekcijām caur personisko vēsturi un simboliskām attiecībām [24].

Sabiedrības līdzdalības pieeja krājuma komplektēšanā

Tukuma muzeja sastāvā esošajā Tukuma pilsētas vēstures muzejā “Pils tornis”, kas atrodas bij. Livonijas ordeņa pils drupās 18. gadsimtā izbūvētā ēkā, telpiskās atbilstības principam ir daudz mazāka nozīme. Tas zināmā mērā ietekmē katras izstādes vai ekspozīcijas māksliniecisko tēlu, jo ir svarīgi, lai izstādes dizains iekļautos vēsturiskās būves, valsts nozīmes kultūras pieminekļa kopainā. Tukuma pilsētas vēstures muzejā kopš tā darbības pirmsākumiem 1995. gadā dominējošā ir sabiedrības līdzdalības pieeja. Šī muzeja izstāžu veidošanā un krājuma komplektēšanā tiek plaši iesaistīti dažādu kopienu pārstāvji. Pirmā izstāde, kuras tapšana piedalījās iedzīvotāji, bija veltīta 1941. un 1949. gada deportācijām. To 1999. gadā veidoja muzeja darbinieki kopā ar cilvēkiem, kas tika deportēti kā mazgadīgi bērni. Tā sauktie Sibīrijas bērni dalījās atmiņās, dāvināja priekšmetus muzejam, piedalījās arī mākslinieciskās idejas izstrādē un izstādes iekārtošanā. Izstādes tapšanas process bija ļoti emocionāls, bet arī ļoti konstruktīvs. Tā rezultātā radās izstāde

ar spēcīgu naratīvu un spilgtu māksliniecisko tēlu. Sadarbība ar represēto klubu "Atauga" attīstījās, tāpēc Tukuma muzeja krājumā nonāca arī vairākas vēstules uz bērza tāss, ko rakstījuši politiski represēti cilvēki stingra režīma ieslodzījuma vai nometinājuma vietās Sibīrijā. Laika gaitā muzeja krājums papildināts ar unikālām un reti sastopamām vēstulēm. Tukuma muzejs sadarbībā ar citiem Latvijas muzejiem pieteica nomināciju UNESCO programmas "Pasaules atmiņa" Latvijas nacionālajam reģistram. Tā tika iekļauta 2009. gadā ar nosaukumu "Sibīrijā rakstītas vēstules uz bērza tāss (1941–1965)" [20].

Muzeālās filozofijas pamatā ir teorētiskā atziņa, ka priekšmeti muzeja krājumam tiek vākti un saglabāti to potenciālās vērtības dēļ, nevis lietošanas vai maiņas vērtības dēļ. Kā uzsver muzeologs Džordžs E. Bērkovs (*George Ellis Burcaw*), muzeja priekšmeta jēgu izsaka tā simboliskā vērtība [3]. Sibīrijā rakstītas vēstules uz bērza tāss ir atzītas par īpašu Latvijas muzeju kolekciju, kas simbolizē katra konkrētā cilvēka gara spēku pagātnē, bet mūsdienās ieguvusi pavisam citu jēgu, – kā atgādinājums par noziegumu pret cilvēci un brīdinājums nākamajām paaudzēm.

Ideja iesaistīt arī citas iedzīvotāju grupas muzeja darbībā nostiprinājās pēc socioloģiskā pētījuma, kurā autore 1999. gadā anketēja dažādu profesiju Tukuma pilsētas iedzīvotājus, piemēram, medicīnas darbiniekus, skolotājus, rūpnīcu strādniekus. Neliela respondentu daļa izteica vēlmi iesaistīties muzeja darbībā, un tas mudināja veidot plašākas partnerības krājuma komplektēšanā [19].

Līdzdalības pieeju Tukuma muzejs plaši izmanto izglītojošo aktivitāšu organizēšanā, tomēr visproduktīvākā bijusi sadarbība ar pilsētas iedzīvotāju grupām. Kopš 1999. gada ar iedzīvotāju līdzdalību tapušas pavisam 19 nozīmīgas izstādes, kuras bija veltītas pilsētplānošanai, tehnisko tīklu attīstībai, ugunsdzēsējiem, sadzīves un sporta tēmām un kuru sagatavošanā piedalījās arhitekti un pilsētplānotāji, komunālo dienestu, elektrības uzņēmumu, ugunsdzēsēju, mediķu, autosportistu, skolotāju un citu profesiju grupas. Izstādes ideja parasti tiek izstrādāta sadarbībā ar attiecīgo grupu, kas arī meklē un atlasa priekšmetus, palīdz pētniecībā un bieži vien piedalās arī izstādes iekārtošanā. Iegūtā pieredze palīdz veidot aktīvu komunikāciju ar dažādām pilsētas iedzīvotāju grupām, izzināt viņu viedokļus, radīt izstādes, kas parasti gūst lielu apmeklētāju atsaucību [19].

Ņemot vērā muzeja pieredzi kultūrvēsturisku izstāžu organizēšanā sadarbībā ar iedzīvotāju grupām, autore nolēma līdzdalības pieeju izmantot arī ekspozīcijas veidošanā. Iedvesmu deva amerikāņu muzeoloģes Ninas Saimonas (*Nina Simon*) [12] doma, ka priekšmetu muzejā izceļ nevis tā mākslinieciskā vai vēsturiskā vērtība, bet gan vērtējot tā spēju "uzdzirksteļot" – rosināt sarunu. Lai muzeja ekspozīcijai atrastu tieši tāds priekšmetus, kas neatstāj skatītājus vienaldzīgus, autore lietoja t. s. studiju jeb sarunu apļu metodi, pulcējot dažādu vecumu un etnisko grupu pārstāvjus uz tematiskām sarunām par pilsētas vēstures tēmām. Laikā no 2011. līdz 2014. gadam pavisam notika 16 sarunu apļi, kuros piedalījās 266 tukumnieki, dažādu etnisko grupu un konfesiju cilvēki [19]. Tāpēc tika iegūta daudzpusīga un plaša informācija par pilsētas vēsturi, tās iedzīvotāju piedzīvoto un gūts priekšstats par viņu skatījumu uz pilsētu un līdzcilvēkiem. Sarunu procesā tika identificēti stāsti un priekšmeti, kas, pēc dalībnieku domām, būtu nepieciešami ekspozīcijai, lai

atspoguļotu pilsētas vēsturi iespējami tuvāk viņu pieredzējumam. Rezultātā muzeja krājumā nonāca 507 dāvināti priekšmeti, tostarp Miezišu ģimenes radio "Abava", kas lietots Trešās atmodas laikā, divas Tukuma rajona prokuratūras rakstāmmašīnas, kas 20. gs. 80. gados izmantotas dokumentu sagatavošanai latviešu un krievu valodā, kā arī t. s. Geigera skaitītājs, kas lietots radioaktīvā fona mērīšanai [17]. Pārsteidzošu dāvanu muzejam sagādāja kādas ēkas remontstrādnieki, kas atrada zem grīdas noslēptus 1941. gada 14. jūnijā uz Sibīriju deportētās ebreju tirgotājas Raheles Alufas uzņēmuma dokumentus un dāvināja muzejam [19].

Galvenais ieguvums bija stāsti, jo katrs dāvinātais priekšmets ir saistīts ar kāda cilvēka personīgo stāstu, viņa privāto pieredzi. Tā kā sarunu aplū procesā cilvēki runāja labprāt, katrs stāstījums kontekstā ar cita dalībnieka pieredzi ieguva kādu jaunu rakursu, par kuru stāstītājs nebija iepriekš domājis. Aktīvajā privātās un sociālās pieredzes saskaņošanas procesā muzeja darbinieki ne tikai ieguva informāciju un daudzus priekšmetus, bet arī saklausīja idejas ekspozīcijas satura attīstībai un mākslinieciskajam risinājumam, kas savukārt rosināja meklēt citus priekšmetus krājumam. Rezultātā pilsētas vēsturei nozīmīgu priekšmetu muzealizācijas process, kas parasti notiek muzeja darbinieku kabinetā, ieguva sociālo dimensiju. Šajā sabiedrībai atvērtajā muzealizācijas procesā pilsētas vēstures priekšmetu kolekcija ieguva īpaši vērtīgu papildinājumu – priekšmetus ar īpašu novēlējumu – un tika radīta ekspozīcija, kurā iezīmētas tieši tukumnieku kolektīvajai atmiņai būtiskās norises. Autore uzskata, ka ir tapusi tāda pilsētas kultūras biogrāfija, kādu vēlas redzēt pilsētas iedzīvotāji un tie, kas jūtas tai piederīgi, iezīmējot dažādus rakursus [19].

Šādas postmodernās pieejas praktizēšana ar ļoti aktīvu iedzīvotāju iesaistīšanos muzeja krājuma komplektēšanā ir laikietilpīga un prasa ieguldīt daudz darba. Dalībnieku uzrunāšana, sarunu organizēšana, stāstījumu dokumentēšana, svarīgāko tēmu identificēšana un piedāvāto priekšmetu atlasīšana prasa daudz vairāk laika nekā parastais krājuma priekšmetu dokumentēšanas process, bet tas sniedz daudz plašāku ieskatu pētāmajā un atspoguļojamajā jautājumā un ļauj papildināt krājumu ar tādiem priekšmetiem, kas ir svarīgi vietējai kopienai un var būt saistoši arī tūristiem.

Līdzdalības pieeja tiek praktizēta arī citās muzeja darbības jomās. Tukuma muzeja pieredze rāda, ka līdzdalības procesā starp muzeju un aktīvo iedzīvotāju grupām veidojas tāda atgriezeniskā saite, kas aktivizējas līdzdalības procesā un paver abām pusēm jaunas iespējas.

Kopsavilkums

Krājuma komplektēšanas paradigmas laika gaitā ir mainījušās no arhaiskās līdz postmodernajai, kurā dominē cilvēciskais skatījums. Tukuma muzejs savā komplektēšanas politikā izmanto līdzdalības pieeju un vērtē potenciālos krājuma priekšmetus ne tikai no muzeja viedokļa, bet arī no vienkāršā cilvēka skatpunkta.

Tukuma muzeja krājuma komplektēšanas politikā liela nozīme ir telpiskās atbilstības principam, kas tiek izmantots vēsturisko interjeru ekspozīcijās, piemēram,

Durbes pili. Pieredze rāda, ka memoriālo un interjera muzeju ekspozīcijās priekšmets iegūst lielāku nozīmi, ja skatītājs savā prātā spēj to pārnest vidē, kurai tas patiesi pieder. Telpiskās attiecības starp priekšmetiem darbojas kā priekšmeta nozīmības pastiprinātājs un ļauj ekspozīcijas veidotājiem gūt priekšstatu par vēlamās telpas modeli, izcelt galvenās vērtības. Vēsturiskās vides kontekstā priekšmeta nozīmību pastiprina ne tikai skatītāja uztvertā telpiskā saistība starp priekšmetiem (kompleksums), bet arī plašākas sabiedrības kolektīvā iztēle.

Tukuma muzeja realizētā līdzdalības pieeja muzeja krājuma komplektēšanā, iesaistot sabiedrības grupas krājuma priekšmetu identificēšanā, izpētē, krājuma papildināšanā, devusi muzejam un pilsētas vēsturei nozīmīgu materiālā un nemateriālā mantojuma papildinājumu, kas muzealizācijas procesā iegūst simbolisku nozīmi. Tā ir vedinājusi izmantot t. s. mūsdienu kolekcionēšanas pamatprincipus, kuras rezultātā ir precizēts krājuma komplektēšanas fokuss un izveidots plašs partnerību loks.

Z. Z. Stranskis (1996) uzskatīja, ka muzealitāti ieguvušo objektu vērtība palielinās, ja priekšmeta muzealizācijas process noslēdzas ar prezentāciju. Autore pārliecinājās, ka cilvēki, kas piedalās muzeja krājuma mērķtiecīgā papildināšanā, arī paši bagātina savu pieredzi un gūst pārliecību par sava ieguldījuma nozīmību pilsētas vēstures pētniecībā un plašāku sabiedrības grupu izglītošanā. Savukārt muzejam līdzdalības pieeja sniedz daudz plašākas iespējas identificēt iepriekš mazpētītas tēmas un kolekcionēt priekšmetus, kas palīdz realizēt muzeja sociālo lomu un kam aktīvā muzeālās komunikācijas procesā ir potenciāls padziļināt izpratni sabiedrībā, piemēram, par dažādo etnisko grupu dzīvesveidu un pasaules uzskatu maiņu 20. gadsimtā, par vācbaltu kultūras mantojuma nozīmi Latvijas kultūrtelpā un citiem mūsdienās aktuāliem jautājumiem.

VĒRES

1. Auziņa D. *Mūsdienu kolekcionēšana*. 2020. Pieejams: <http://www.creativemuseum.lv/lv/raksti/dienasgramata/daina-auzina-musdienu-kolekcionesana>
2. Bruģis D. *Cēsu Jaunā pils*. Cēsis: Cēsu vēstures un mākslas muzejs, 2016.
3. Burcaw G. E. *Introduction to Museum Work*. 3rd ed. Walnut Creek/London: Altamira Press, 1997.
4. Garjāns J. Personību mantojuma muzealizācijas tradīcijas un alternatīvas Latvijas kultūrtelpā. Pieejams: <http://www.muzeologija.lv/lv/personibu-mantojuma-muzealizacijas-tradicijas-un-alternativas-latvijas-kulturtelpa>
5. ICOM. *ICOM Muzeju ētikas kodekss*. 2006. Pieejams: www.muzeologija.lv/sites/default/files/icom_profesionalas_etikas_kodekss_lv.pdf
6. Knoka I. Collecting contemporaneity in Latvia: Communicative and professional aspects. In: *Connecting collecting*. Ed. E. Fägerborg, von E. Ungehttp. Stockholm: SAMDOK/Nordiska Museet Stockholm, 2008, pp. 110–112.
7. Lancmanis I. *Rundāles pils/Rundāle Palace. Pils tuvplānā/The Palace in Close-Up*. Rundāle: Rundāles pils muzejs, 2018.
8. Līne I., Bruģis D. *Pārvaldnieka māja. Ceļvedis pa Turaidas muižas pārvaldnieka veco dzīvojamo māju*. Turaida: Turaidas muzejrezervāts, 2021.
9. van Mensch P., Meijer-van Mesch L. *New Trends in Museology*. II. Celje: Muzei Novejše zgodovine, 2015.

10. *Muzeoloģijas pamatjēdzieni*. Andrē Devalē un Fransuā Meresa redakcijā. Rīga: Baltijas muzeoloģijas veicināšanas biedrība, 2012.
11. Cote M., Rerera L. *Perspectives nouvelles en muséologie*. Quebec: ICOM Canada, 1997.
12. Simon N. *The participatory museum*. 2010. Pieejams: www.participatorymuseum.org/read/
13. Ozola A. Dzīvesstāsts kā viens no kultūrvides izpētes avotiem. No: *Dzīvesstāsti: Vēsture, kultūra, sabiedrība*. Rīga: LU Filoloģijas un socioloģijas institūts; Latvijas mutvārdu vēstures pētnieku asociācija "Dzīvesstāsts", 2007, 228.–242. lpp.
14. Ozola A. Integration of Cultural Heritage as a Resource for Sustainable Development in Municipality: A Case of Durbe Manor in Tukums. In: *Sustainable Development in the Baltic and Beyond*. Vol. 23. Ed. W. L. Filho, A. Ubelis, D. Berzina. Peter Lang Europaischer Verlag der Wissenschaften, 2006, pp. 361–372.
15. Ozola A. Kultūrvide ilgtspējīgas attīstības kontekstā: Tukuma pilsētas piemērs. No: *Ilgtspējīga attīstība Latvijā. 10 gadi kopš Rio sanāksmes un 10 Latvijas neatkarības gadi*. Red. P. Cimdiņš, M. Kļaviņš. Rīga: Latvijas Universitāte, 2002, 88.–108. lpp.
16. Ozola A. Latvijas muzeju sistēmas attīstības procesi un ICOM Latvijas nacionālās komitejas loma. 1993–2005, 6.–11. lpp. No: *ICOM Latvija. Starptautiskās Muzeju Padomes Latvijas Nacionālā komiteja*. Rīga: ICOM Latvija, 2006.
17. Ozola A. Muzeja loma – starp izvēli un iespēju. No: *Muzejs mūsdienu sabiedrībā – 2. Baltijas Muzeoloģijas skolas raksti. 2009–2014*. Rīga: Baltijas muzeoloģijas veicināšanas biedrība, 2014, 55.–62. lpp.
18. Ozola A. The Role of the Museum in the Town's Cultural Environment. Collected articles: *Managing Change: Museums facing economic and social challenges*. The ICMAH General meeting. 19th General Conference and 20th General Assembly of the ICOM. Barcelona: Institut de Cultura: Museu de la Ciutat, 2001, pp. 145–150.
19. Ozola A. Sabiedrības integrācijas aspekts ekspozīcijas "Savējo stāsti, ne svešo" veidošanā. No: *Krustpunkti: kultūras un mākslas pētījumi 2017*. Rīga: Latvijas Kultūras akadēmija, 2018, 170.–186. lpp.
20. Ozola A. Sibīrijā rakstītas vēstules uz bērza tāss: īpaša kolekcija. No: *Piemares ļaudis un likteņi*. Rakstu krājums 2. Liepāja: Liepājas Universitāte, 2017, 191.–216. lpp.
21. Ozola A. Tukuma muzejs. Mākslas kolekcija kultūrvides muzejā. *Mākslas Vēsture un Teorija*, Nr. 6/7, 44.–51. lpp. Rīga: Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūts, 2006.
22. *Pārskats par Tukuma muzeja darbu 2017. gadā*. Pieejams: www.kulturaskarte.lv
23. *Tukuma muzeja Krājuma komplektēšanas, saglabāšanas un izmantošanas politika, 2019*. Glabājas Tukuma muzejā.
24. Pīrsa S. M. *Par kolekcionēšanu. Pētījums par kolekcionēšanas tradīcijām Eiropā*. Rīga: Muzeju valsts pārvalde, 2009.
25. Radiņš A. *Zinātniskais darbs muzejā. Rokasgrāmata*. Rīga: Muzeju valsts pārvalde, 2004.
26. Strankis Z. Z. *Ievads muzeoloģijā*. Rīga: Latvijas Muzeju asociācija, 1996. 94 lpp.

Summary

Museums as social institutions change, adapting to the needs and problems of society. New trends in their practical work are part of the process of the transformation of museum institution and the way society perceives it, as well as of the theoretical thinking or museology. One of these trends reflecting new professional awareness is related to participatory approach implemented into the practice of museums. It is used not just in the museum's education processes, but also in the development of the collections as such. The museum's holdings consist

of various collections of tangible and non-tangible objects, which have been collected and selected, and then classified and stored under appropriate circumstances to ensure their accessibility. The various groups in the collections ensure a fairly linked and homogeneous set of objects that are the source of any museum's work, but also represent the work done to develop, conserve and research, as well as to interpret the collections. Furthermore, the collections are at the core of the museum and they ensure other museum functions, as well as implementation of its social role. Using examples from the Tukums Museum, the author focuses on public participation opportunities in terms of a purposeful establishment of the collections, also looking at the museum's social role as a part of this process.

Keywords: *museum, museology, collections, accessibility, participation.*